

เทียนข้าวเปลือก (THIAN KHAO PLUEAK)

คณะอนุกรรมการจัดทำตำราอ้างอิงยาสมุนไพรไทย*

ในคณะกรรมการคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย

บทความนี้แนะนำเสนอยาสมุนไพรแต่ละชนิด ที่คณะอนุกรรมการฯ จัดทำขึ้นและรวบรวมจัดพิมพ์เป็นรูปเล่ม “ตำราอ้างอิงยาสมุนไพรไทย” เพื่อเป็นเวทีประชาพิจารณ์

Foeniculi Fructus

Sweet Fennel

เทียนข้าวเปลือกเป็นผลแก่แห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Foeniculum vulgare* Mill. subsp. *vulgare* var. *dulce* (Mill.) Batsandier & Trabut ในวงศ์ Apiaceae (Umbelliferae)^[1-5]

ชื่อพ้อง *Foeniculum dulce* Mill^[6].

ชื่ออื่น เทียนข้าวเปลือก^[7], fennel, fennel fruit, funnel seed^{[1-6], [8-9]}

ลักษณะพืช ไม้ล้มลุกอายุปีเดียวหรือหลายปี สูง 0.4-2 เมตร ลำต้นตั้งตรง รูปทรงกระบอก กลวง อาจแตกกิ่งมาก เกลี้ยง ทั้งต้นมีกลิ่นหอมใบ เป็นใบประกอบแบบขนนกหลายชั้น เรียงสลับ ใบที่โคนต้นและใบที่อยู่ตอนล่างของต้นมี

เค้าโครงรูปสามเหลี่ยม กว้าง 5-40 เซนติเมตร ยาว 4-30 เซนติเมตร ค่อย ๆ ลดรูปลงเมื่ออยู่สูงขึ้นจากโคนต้น ใบย่อยขอบใบเว้าลึกมาก แฉกปลายสุดรูปแถบ กว้างประมาณ 0.1 มิลลิเมตร ยาว 1-6 มิลลิเมตร ก้านใบบริเวณโคนต้นยาว 5-15 เซนติเมตร โคนแผ่เป็นกาบ ขอบกาบใบเป็น

*ประธานอนุกรรมการ นพ. วิชัย โชควิวัฒน์, รองประธานอนุกรรมการ ศ.ดร. ชัยนต์ พิเชียรสุนทร, อนุกรรมการ ศ.ดร. เพยาว์ เหมือนวงษ์ญาติ, รศ. กัลยา ภราดาโดย, รศ.ดร. วันดี กฤษณพันธ์, รศ.ดร. รพีพล ภโววิท, นายวินิต อัครกวีวี, นพ. ปราโมทย์ เสถียรรัตน์, ดร. ก่องกานดา ชยามฤต, นางจารีย์ บันสิทธิ์, น.ส.นันทนา สิริชัย, นางนัยนา วราอัศวปติ, นางเย็นจิตร เตชะดำรงสิน, นางอภิญา เวชพงศา, นายวุฒิ วุฒิธรรมเวช, ผศ. ร.ต.อ.หญิง สุชาดา สุขหรั่ง, นายยอดวิทย์ กาจบุญจนการุณ, นางพรทิพย์ เต็มวิเศษ, อนุกรรมการและเลขานุการ ดร. อัญชลี จูฑะพุทธิ, อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ น.ส. สารีณี เสนะพันธ์, นางบุษภรณ์ จันทร์หา, น.ส.จิราภรณ์ บุญมาก, ว่าที่ ร.ต. ทวีช ศิริมลิละ

เทียนข้าวเปลือก *Foeniculum vulgare* Mill. subsp. *vulgare*

Var. *dulcu* (Mill.) Battandier & Trabut

ก. ช่อดอก ข. ใบ ค. ลำต้น

เทียนข้าวเปลือก *Foeniculum vulgare* Mill. subsp. *vulgare*

Var. *dulcu* (Mill.) Battandier & Trabut

ก., ง ต้น ใบ และช่อดอก ข., ค. ช่อดอก

เยื่อบาง ช่อดอก แบบช่อซี่ร่มเชิงประกอบ ออกตามซอกใบหรือที่ปลายกิ่ง เส้นผ่านศูนย์กลาง 5-9 เซนติเมตร ไม่มีใบประดับ ก้านช่อดอกยาว 2-25 เซนติเมตร มีช่อซี่ร่มย่อยจำนวนมาก แต่ละช่อขนาดไม่เท่ากัน ตั้งขึ้น ก้านช่อย่อยยาวไม่เท่ากัน ไม่มีใบประดับย่อย ช่อซี่ร่มย่อยมีดอก 14-39 ดอก ก้านดอกยาว 0.2-1 เซนติเมตร ดอกเล็กมาก กลีบเลี้ยงเล็กมาก กลีบดอก 5 กลีบ สีเหลือง รูปไข่กลับ เห็นเส้นกลางกลีบชัดเจน เกสรเพศผู้ 5 อัน ติตรอบจานเหนือรังไข่ รังไข่ใต้วงกลีบ มี 2 คาร์เพล แต่ละคาร์เพลมี 1 ช่อง แต่ละช่องมีออวูล 1 เม็ด ฐานก้านยอดเกสรเพศเมียรูปกรวย ก้านยอดเกสรเพศเมียสั้นและโค้งพับลง ผล แบบผลแห้งแยกสองซีก รูปขอบขนาน กว้าง 1.1-2.5 มิลลิเมตร ยาว 3.6-8.4 มิลลิเมตร สีเขียวอ่อนถึงสีน้ำตาลอมเหลืองอ่อน มี 2 คาร์โพเฟอร์ แยกถึงโคน ซีกผลด้านที่ประกบกันแบนหรือเว้าเล็กน้อย^[1-5]

ถิ่นกำเนิดและการกระจายพันธุ์ พืชชนิดนี้เป็นพืชพื้นเมืองแถบยุโรปตอนใต้บริเวณโดยรอบทะเลเมดิเตอร์เรเนียน ปัจจุบันเป็นพืชปลูกในยุโรปและในหลายภูมิภาคของโลก^[5,8,9]

ลักษณะเครื่องยา เทียนข้าวเปลือกมีทั้งที่เป็นผลและซีกผล ส่วนมากเป็นซีกผล สีเขียวอ่อนถึงสีน้ำตาลอมเหลืองอ่อน ผลรูปขอบขนาน กว้าง 1.1-2.5 มิลลิเมตร ยาว 3.6-8.4 มิลลิเมตร ซีกผลรูปรีกว้างถึงรูปขอบขนาน โค้งเล็กน้อยหนาประมาณ 1 มิลลิเมตร ด้านนอกโค้งนูนมีสันตามยาวสีอ่อนกว่า 5 สัน สัน 2 ข้างแผ่เป็นปีกแคบ สีออกเหลือง รอยแยกแบน และเห็นคาร์โพเฟอร์เป็นเส้นสีอ่อน กลิ่นหอมเฉพาะ รสหวานและเผ็ดเล็กน้อย^[9]

องค์ประกอบทางเคมี เทียนข้าวเปลือกมีน้ำมันระเหยง่าย (volatile oil) ร้อยละ 2-6 เรียกน้ำมันเทียนข้าวเปลือก (fennel oil) มีองค์ประกอบหลักเป็น แทรนส์-แอนโทล (trans-anethole) ร้อยละ 50-70 และ (+)-เฟนโชน [(+)-fenchone] ประมาณร้อยละ 20 โดยมีเมทิลชาวิคอล (methyl chavicol) แอนิซัลดีไฮด์ (anisaldehyde), แอลฟา-ไพเนน (α -pinene), แอลฟา-เฟลแลนดรีน (α -phellandrene), ลิโมนีน (limonene) เป็นต้น ในปริมาณเล็กน้อย^[1-5,8] นอกจากนี้เทียนข้าวเปลือกยังมีกรดไขมัน โปรตีน กรดอินทรีย์ สารกลุ่มฟลาโวนอยด์ (flavonoids) เป็นต้น^[1-4,6,9]

ข้อบ่งใช้ -

ตำราสรรพคุณยาไทยว่า เทียนข้าวเปลือก มีกลิ่นหอม รสหวานเผ็ดหอม สรรพคุณบำรุงกำลัง ขับลมในลำไส้ แก้เส้นศูนย์กลางท้องพิการ แก้ชีพจรอ่อนหรือพิการ เป็นต้น^[1-2,10-11]

การศึกษาวิจัยทางฟิสิกส์พบว่า เทียนข้าวเปลือกมีฤทธิ์กระตุ้นการเคลื่อนไหวของกระเพาะอาหารและลำไส้^[9] น้ำมันเทียนข้าวเปลือกมีฤทธิ์ต้านการหดเกร็งของลำไส้^[12]

หมายเหตุ

1. เทียนข้าวเปลือกเป็นตัวยาอย่างหนึ่งในพิภักเตียนทั้ง 5 เทียนทั้ง 7 และเทียนทั้ง 9 ซึ่งเป็นพิภักเตียนที่ ประกอบด้วยเทียน 5 อย่าง 7 อย่าง และ 9 อย่างตามลำดับ ในปริมาณเท่ากัน โดยน้ำหนัก ได้แก่ เทียนตาตักแตน เทียนขาว เทียนข้าวเปลือก เทียนแดง เทียนดำ เทียนยาว พาณี เทียนลัตตบุษย์ เทียนตากบ และเทียนเกล็ดหอย^[1-4]

2. ในยุโรปใช้เทียนข้าวเปลือกบำบัดอาการ

ปวดเกร็งในช่องท้อง คลื่นไส้ อาเจียน ขับลม แก้ท้องอืดเพื่อ แก้ปวดประจำเดือน โดยใช้ในรูปของผงยาขนาด 400 มิลลิกรัม วันละ 3 ครั้ง หรือใช้ผงยาขนาด 1.5-2.5 กรัม แช่ในน้ำเดือด 250 มิลลิลิตร เป็นเวลา 15 นาที ดื่มวันละ 3 ครั้ง^[9]

เอกสารอ้างอิง

- ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. กรุงเทพฯ: บริษัท นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์ จำกัด. 2546. หน้า 300.
- กรมศิลปากร. จารึกตำราวัดราชโอรสารามราชวรวิหาร. กรุงเทพฯ: บริษัทอาทิตย์โปรดักส์ กรุ๊ป จำกัด; 2545.
- ส่วนพฤกษศาสตร์ป่าไม้ สำนักวิชาการป่าไม้ กรมป่าไม้. ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย เต็ม สมิตินันท์. ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม. กรุงเทพฯ: บริษัท ประชาชน จำกัด; 2544. หน้า 372
- ชยันต์ พิเชียรสุนทร, แม้นมาส ชวลิต, วิเชียร จีรวงส์. คำอธิบายตำราพระโอสถพระนารายณ์ ฉบับเฉลิมพระเกียรติ 72 พรรษามหาราช 5 ธันวาคม พุทธศักราช 2542. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อมรินทร์ และมูลนิธิภูมิปัญญา; 2544. หน้า 321-2, 364.
- Youngken HB. Textbook of Pharmacognosy. 6th ed. Philadelphia: The Blakiston Company; 1950. p. 311-3.
- de Wilde WJJO. Myristicaceae. In: Santisuk T, Larsen K, editors. Flora of Thailand. Vol. 7, Bangkok: The Royal Forest Department; 2002. p. 772.
- Backer CA, Bakhuizen van den Brink RC. Meristicaceae. Flora of Java. Vol. 1. Groningen (Netherlands): N.V.P. Noordhoff; 1963. p. 138-9.
- ชยันต์ พิเชียรสุนทร, วิเชียร จีรวงส์. คู่มือเภสัชกรรมแผนไทย เล่ม 2 เครื่องยาพฤกษวัตถุ. กรุงเทพฯ: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน); 2545. หน้า 144-6.
- Evans WC. Trease and Evans' Pharmacognosy. 14th ed. London: WB Saunders Co., Ltd; 1996. p. 273-4.
- Gernot Katzer's Spice Pages [homepage on Internet]. Graz (Austria). Institut für Chemie [Internet]. 2004 May 6 [cited 2006 Mar 29]. Available http://www.uni-graz.at/~katzer/engl/Myri_fra.html
- เสถียร พงษ์บุญรอด. ไม้เทศเมืองไทย สรรพคุณของยาเทศและยาไทย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรุงธน; 2522. หน้า 164-5.
- Bhamarapravati S, Pendland SL, Mahady GB. Extracts of spice and food plants from Thai traditional medicine inhibit the growth of the human carcinogen *Helicobacter pylori*. In Vivo. 2003;17(6):541-4.
- Chhabra SK, Rao AR. Transmammary modulation of xenobiotic metabolizing enzymes in liver of mouse pups by mace (*Myristica fragrans* Houtt.). J Ethnopharmacol. 1994;42(3):169-77.
- Kumari MV, Rao AR. Effects of mace (*Myristica fragrans* Houtt.) on cytosolic glutathione S-transferase activity and acid soluble sulfhydryl level in mouse liver. Cancer Lett. 1989;46(2):87-91.
- Ozaki Y, Soedigdo S, Wattimena YR, Suganda AG. Antiinflammatory effect of mace, aril of *Myristica fragrans* Houtt., and its active principles. Jpn J Pharmacol. 1989;49(2):155-63.
- สถาบันวิจัยสมุนไพร กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข. สมุนไพรพื้นบ้าน. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย; 2544. หน้า 18-9.